

EEN ANDER PERSPECTIEF OP LAS MENINAS

Een vakoverstijgende duoles over hét meesterwerk van Velázquez

Las Meninas van Diego Velázquez is een van de meest bezongen portretten van de Spaanse Gouden Eeuw. Het schilderij – door de Italiaanse barokschilder Luca Giordano ook wel ‘de theologie van de schilderkunst’ genoemd – verbeeldt een tafereel rondom het kind Margarita. Tijdens lessen filosofie én geschiedenis proberen leerlingen te achterhalen waarom dit zo’n veelzeggend schilderij is geworden. Een duoles over het meesterwerk van de Spaanse barok.

Wijnand Weegink is docent filosofie aan de VAVO van het ID College in Zoetermeer. Daan van Leeuwen is redacteur van Kleio.

WAT?

Filosofie: In één les trachten leerlingen te achterhalen welk perspectief Velázquez gebruikte in zijn schilderij *Las Meninas*. Ze doen dit door middel van het bestuderen van het schilderij en het kijken naar bepaalde aspecten ervan. Met deze werkvorm zullen ze meer inzicht krijgen in de ontwikkeling van het empirisme. De les bevat een kijkopdracht, een onderwijsleergesprek en een leesopdracht.

Geschiedenis: In twee lessen proberen de leerlingen door het bestuderen het schilderij *Las Meninas* aspecten van de Spaanse Gouden Eeuw te herkennen. Aan de hand van de expertmethode onderzoeken de leerlingen één aspect van het schilderij en leggen het voor aan de andere experts. Zo leren de leerlingen de algemene culturele kenmerken van de Spaanse Gouden Eeuw te herkennen in een specifiek schilderij. De opdracht vraagt van de leerling een onderzoekvaardigheid, een analysevaardigheid en een presenteervaardigheid.

VOOR WIE?

Filosofie: Bovenbouw havo en vwo. De les past binnen de lessenserie over Descartes, maar kan ook gegeven worden bij het bestuderen van moderne denkers tijdens de renaissance en in de aanloop naar de verlichting.

Geschiedenis: Bovenbouw havo en vwo. De lessen passen binnen de lessenserie over de historische context ‘Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, 1515-1648’, maar kunnen ook gegeven worden bij het bespreken van de aanloop naar de verlichting.

TIJDVAK

Filosofie: De renaissance, de barok en de aanloop naar de verlichting.

Geschiedenis: De tijd van regenten en vorsten (1600-1700).

LESDUUR

Filosofie: Een les van 45-60 minuten.

Geschiedenis: Een les van 90 minuten of twee lessen van 45 minuten.

HOE?

Filosofie: De les bestaat uit vier onderdelen. Ter introductie van het onderwerp krijgen de leerlingen een kijkopdracht bij het schilderij *Las Meninas*. Ze bestuderen het schilderij tien minuten en schrijven steekwoorden op. Er mag niet gesproken worden tussen de leerlingen en ze mogen niet bij elkaar kijken. Belangrijk is dat ze alleen opschrijven wat ze zien, ze mogen nog geen analyse maken. Na de tien minuten bespreken de leerlingen (in twee minuten) met een buurman of -vrouw hun bevindingen. Vervolgens bespreekt de docent de resultaten. De docent benadrukt hierbij wat empirisme is en waarom de leerlingen verschillende antwoorden hebben. In deel twee wordt het perspectief van het schilderij besproken in een onderwijsleergesprek. Aan de hand van het schema van kunsthistoricus Panofsky wordt het schilderij klassikaal geanalyseerd. Het schema bestaat uit drie fases: 1) het onderscheiden van de optische en tastbare

Las Meninas (de hofdames). Diego Velázquez, 1656-1657, Prado, Madrid.

zaken, 2) het onderscheiden van de symboliek, 3) het duiden van de tijdgeest.¹ Met het bespreken van deze laatste fase is er veel overlap met de geschiedenisles. Na vijftien minuten vertelt de docent kort waarom dit schilderij een revolutionaire invalshoek kent. Hij of zij geeft hierbij de kenmerken van het empirisme en het ontstaan van dit nieuwe denken in de vroegmoderne tijd in relatie tot het 'vastlopen van de boekenwijsheid in glossen' (het christelijk denken van de middeleeuwen). Vervolgens wordt het twijfelexperiment van Descartes geïntroduceerd. In het laatste deel van de les lezen de leerlingen het tweede gedeelte van Foucaults beeldanalyse van het schilderij *Las Meninas* uit *De woorden en de dingen. Een archeologie van de menswetenschappen*.² De les wordt afgesloten met een beschouwing op de aangeleerde concepten.

Geschiedenis: De twee lessen bestaan uit vier rondes. Na een korte introductie over Spanje in de zeventiende eeuw en haar culturele bloei krijgen de leerlingen een thema aangewezen. In totaal zijn er vijf thema's: de status van portretkunst in de zeventiende eeuw, de schilder als ambachtsman, de barok als nieuwe kunststroom, het nieuwe denken in de kunst van de zeventiende eeuw (wetenschappelijke revolutie) en perspectief en gezichtsbedrog in de schilderkunst van de zeventiende eeuw. Ze gaan met hun smartphone het internet op en gaan op zoek naar algemene kenmerken van hun thema. Daarna proberen ze uit te vinden hoe ze die algemene kenmerken terugzien in het schilderij *Las Meninas*. Iedere leerling probeert in twintig minuten een *oneminite-speech* voor te bereiden voor de derde ronde. In de tweede

ronde wisselt de leerling met een mede-expert de speeches uit; samen proberen ze een perfecte speech voor te bereiden. In de derde ronde (les 2) verandert de samenstelling van de klas. Er worden groepen gevormd van vijf leerlingen. In iedere groep zit een expert van een van de thema's. In deze ronde spreken ze de andere expert toe over hun expertise. In de vierde ronde wordt er voor de klas gepresenteerd. De docent kiest van elke expertise één expert uit die nogmaals zijn of haar speech doet. Op het bord is het schilderij te zien. De les wordt afgesloten met een onderwijsleergesprek waarin de algemene culturele kenmerken van de Spaanse Gouden Eeuw worden samengevat.

WAT LEVERT HET OP?

Filosofie: In deze les oefenen de leerlingen verschillende vaardigheden. Ze leren op een nieuwe manier kijken naar een schilderij. Daarnaast leren de leerlingen nieuwe concepten als empirisme, het 'nieuwe denken' van de renaissance en de kennistheorie van Descartes.

Geschiedenis: In deze werkvorm oefenen leerlingen verschillende

vaardigheden. Ze oefenen onderzoeken en leren dat niet alles op internet zomaar overgenomen kan worden. Kritische omgang met bronnen wordt hiermee gestimuleerd. Daarnaast moeten de leerlingen ook kritisch naar het schilderij kijken. Kan ik een bepaald kenmerk zien in het schilderij? Ten derde oefenen de leerlingen een speech van een minuut voor te bereiden. Het moet een kop, lijf en een staart hebben, waarbij de expert duidelijk algemene kenmerken in een specifiek voorwerp moet aanwijzen. Benadruk dat leerlingen dat straks in het examen ook moet kunnen: iets algemeen kunnen erkennen in een specifieke (nieuwe) situatie. De opdracht past goed in een lessenreeks waarin er tijd en ruimte is om de zeventiende eeuw vanuit een ander perspectief te benaderen. De Gouden Eeuw gold niet alleen voor de Republiek in de zeventiende eeuw, maar Spanje kende eveneens culturele bloei. Het schilderij is een visueel toonbeeld geworden van deze eeuw en geeft een goede invalshoek om onbekende geschiedenis voor zowel docent als leerling te ontdekken. ■

¹ E. Panofsky, *Studies in Iconology: Humanist Themes in the Art of the Renaissance* (Oxford 1939).

² M. Foucault, *De woorden en de dingen. Een archeologie van de menswetenschappen* (Amsterdam 2006).

Links: Portret van paus Innocentius X. Diego Velázquez, 1650. Galleria Doria-Pamphilj, Rome.

Rechts: Portret van René Descartes door Frans Hals, ca. 1649-1700, Louvre, Parijs.

